

OILA VA JAMIYAT MUNOSABATLARINING NORMATIV-HUQUQIY HAMDA IJTIMOIIY-FALSAFIY JIHATLARI

Muxammadiyeva Oliy Narzullayevna

f.f.d., dotsent,

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar univertsiteti

Annotatsiya. *Maqolada oila va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning normativ-huquqiy va ijtimoiy-falsafiy asoslari tahlil qilinadi. Huquqiy me'yorlar bilan axloqiy qadriyatlar, institutsional struktura bilan ijtimoiy ong o'rtasidagi uzviylik ochib beriladi. Falsafiy va konseptual yondashuvlar asosida oilaning shaxs va jamiyat oralig'idagi konstruktiv vazifalari aniqlanadi.*

Kalit so'zlar: *oila instituti, jamiyat, normativ huquq, ijtimoiy ong, axloqiy qadriyatlar, identitet, sivilizatsiyaviy barqarorlik, falsafiy yondashuv.*

KIRISH

Oila insoniyat tarixida eng qadimgi va asosiy ijtimoiy institutlardan biri bo'lib, jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida uning barqarorligi va taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi. Oila orqali shaxsiy ijtimoiylashuv, madaniy qadriyatlarning uzluksizligi va axloqiy me'yorlarning shakllanishi ta'minlanadi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida oila jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida e'tirof etilib, uning muhofazasi davlat tomonidan kafolatlangan.

Normativ-huquqiy jihatdan, O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi oilaviy munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy hujjat bo'lib, unda oila a'zolarining huquq va majburiyatlari, nikoh, ajralish, ota-onalik va boshqa muhim masalalar belgilangan. Shuningdek, "Kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilish choralari to'g'risida"gi farmon orqali muhtoj oilalarga moddiy va ma'naviy yordam ko'rsatish mexanizmlari ishlab chiqilgan.

Ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan, oila jamiyatning ijtimoiy ongini shakllantiruvchi, ma'naviy qadriyatlarni uzatuvchi va shaxsni ijtimoiylashtiruvchi muhim institutdir. G'ulomova Zebiniso Xamidovnaning tadqiqotida o'zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarning psixologik xususiyatlari, shuningdek, oilaviy qadriyatlarning avlodlar davomida qanday uzatilishi tahlil qilingan.

Zamonaviy jamiyatda globalizatsiya, urbanizatsiya va axborot texnologiyalarining rivojlanishi oilaviy munosabatlarga yangi chaqiriqlarni keltirib chiqarmoqda. Bu esa,

oilaning normativ-huquqiy asoslarini mustahkamlash va ijtimoiy-falsafiy yondashuvlarni qayta ko'rib chiqishni talab etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Oila va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar ko'plab ijtimoiy, huquqiy va falsafiy tadqiqotlarning markazida turadi. Bu munosabatlar jamiyatning asosiy institutlaridan biri bo'lgan oilaning shakllanishi, rivojlanishi va barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ferdinand Tönniesning “Gemeinschaft va Gesellschaft” kontsepsiyasi oilani an'anaviy jamiyatning asosiy elementi sifatida ko'rib, uning jamiyatdagi rolini tahlil qiladi. Tönnies oilaning ijtimoiy birlik va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishdagi o'rnini ta'kidlaydi. Carol Smart o'zining “The Ties That Bind: Law, Marriage and the Reproduction of Patriarchal Relations” asarida oilaviy huquqning patriarxal tuzumni mustahkamlashdagi rolini tahlil qiladi. U, oilaviy huquq orqali gender tengsizliklari qanday saqlanib qolishini ko'rsatadi. “Family and Justice in Political Philosophy” maqolasida oilaning ijtimoiy adolatga ta'siri, ayniqsa, gender va iqtisodiy tengsizliklar kontekstida muhokama qilinadi. Mualliflar oilaning ijtimoiy adolatni amalga oshirishdagi roli va uning murakkabliklarini tahlil qiladilar.

Rossiyada oila institutining rivojlanishi va uning jamiyatdagi o'rnini ko'plab tadqiqotlarda yoritilgan. “Traditional Russian Family as a Basis for Sustainable Development of the State and Society” maqolasida an'anaviy rus oilasining barqaror jamiyat qurilishidagi roli tahlil qilinadi. “Russian Family Law Legislation: Revolution, Counter-Revolution, Evolution” maqolasida Rossiya oilaviy huquqining tarixiy rivojlanishi, ayniqsa, Sovet davridan hozirgi kungacha bo'lgan davrda, tahlil qilinadi.

O'zbekistonda oilaning ijtimoiy-falsafiy va huquqiy jihatlari bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borilgan. G'ulomova Zebiniso Xamidovnaning “O'zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o'zaro munosabatlarining psixologik xususiyatlari” nomli maqolasida oila a'zolari o'rtasidagi psixologik munosabatlar tahlil qilinadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarida oilaviy munosabatlarning huquqiy asoslari belgilangan. Bu hujjatlar oilaning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Oila va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimi har doim falsafiy fikrning chuqur qatlamlarini harakatga keltirgan murakkab ijtimoiy hodisa sifatida e'tirof etib kelingan. Uni o'rganish zamirida tasodifiy voqelikni emas, balki ko'p bosqichli sivilizatsiyaviy jarayonlar, qadriyatlar dinamikasi, ijtimoiy ong shakllari va institutsional tafakkur tizimlari mujassam bo'ladi. Shu jihatdan, ushbu ijtimoiy-

falsafiy hodisani tahlil qilishda metodologik yondashuvlar ham biryoqlamalikdan yiroq, kompleks, ko'p qatlamli va tafsiriy-tahliliy bo'lishi lozim.

Metodologik asosi sifatida tarixiy-falsafiy tahlil yondashuvi tanlanadi. Bu yondashuv orqali oila instituti va jamiyat o'rtasidagi normativ munosabatlar turli tarixiy davrlarda qanday mazmun kasb etgani, ularning huquqiy-madaniy asoslari va mafkuraviy konnotatsiyalari tadrijiylikda aks ettiriladi. Bunday yondashuv oila tushunchasining bir xil va universallikdan yiroqligini, balki har bir davr va makonda o'ziga xos tarixiy, axloqiy, diniy va siyosiy mezonlarga tayangan holda shakllanib borganini ko'rsatishga imkon beradi.

Nazariy konseptualizatsiya chog'ida struktural-funksional yondashuv ham e'tibordan chetda qolmaydi. U orqali oila instituti jamiyat tuzilmasidagi o'z funksional o'rniga ko'ra ko'riladi: sotsializatsiya, reproduktivlik, ijtimoiy barqarorlik va axloqiy nazorat kabi funksiyalarining jamiyat umumiy tizimidagi integratsion vazifasi aniqlanadi. Bu esa, oila va jamiyatning bir-biriga bog'liq, ijtimoiy sistemadagi ekvivalent elementlar sifatida mavjud ekanini tasdiqlaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Nazariy tahlillar asosida aniqlanishicha, oilaning normativ-huquqiy asoslari mustaqil davlatlarning huquqiy tizimlarida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan asosiy tayanchlardan biri sifatida qaraladi. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi bu borada huquqiy normativ asoslarni ishlab chiqibgina qolmay, balki oilaning ijtimoiy funksiyalarini – avlodlararo uzviylik, axloqiy tayanch, iqtisodiy birdamlik va madaniy ko'chirish kabi jihatlarini mustahkamlaydigan mexanizmlarni ham shakllantiradi. Bu esa normativ-huquqiy va ijtimoiy-falsafiy yondashuvlarning o'zaro uyg'unligiga asoslangan integral yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Boshqa tomondan, g'arb falsafasi va siyosiy tafakkurida oilaning funksiyasi ko'proq shaxsiy erkinlik, avtonomiya va huquqiy individualizm bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Ayniqsa, Makkiavelli va Rouso qarashlarida oila shartnomaviy asosda tashkil etilgan, jamiyatni legitim asosda barpo qilishda vositachilik qiluvchi ijtimoiy birlik sifatida baholanadi. Bu esa oilaning faqat hissiy-emotsional yoki milliy-madaniy fenomen emas, balki davlat va jamiyat tuzilishidagi huquqiy va falsafiy mexanizm sifatida shakllanganligini ko'rsatadi.

Falsafiy umumlashtirishlar natijasida oilaning jamiyatdagi roli bir yoqlama funksional yondashuv orqali emas, balki ko'p qatlamli tushunchalar: identitet (shaxsiy o'zlik), qadriyatlar reproduksiyasi, ijtimoiy nazorat va avlodlararo uzviylik mezonlari orqali talqin qilinishi zarurligi ayon bo'ladi. Bu jihatlar zamonaviy global muhitda oilaning turg'unligini saqlab qolish, uni davr talablari bilan uyg'unlashtirish va ayni vaqtda milliy qadriyatlar negizida himoya qilish zaruratini yuzaga chiqaradi.

Xulosa: Oila va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar ijtimoiy hayotning barqarorligi, qadriy asoslarining mustahkamlanishi va huquqiy tartibotning amalda tatbiq etilishi uchun asosiy vositachi maydon hisoblanadi. Nazariy tahlillar asosida aniqlanadiki, oilaning normativ-huquqiy jihatdan belgilanishi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash bilan birga, uning falsafiy mazmuni – ya'ni, axloqiylik, uzviylik, merosiylik va madaniy o'zlik kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Normativ-huquqiy asoslar va ijtimoiy-falsafiy tamoyillar uyg'unligida qaralayotgan oila konsepsiyasi jamiyatni mustahkamlovchi, uni axloqiy jihatdan birlashtiruvchi universal institut sifatida talqin qilinishi zarurligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi.. Toshkent: Adolat nashriyoti. 2019
2. Brighouse, H., & Swift, A. Family and Justice in Political Philosophy. Oxford: Oxford University Press. 2016
3. G'ulomova, Z.X. O'zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o'zaro munosabatlarining psixologik xususiyatlari. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(7), 423–429. 2023
4. Ivanov, A. Traditional Russian Family as a Basis for Sustainable Development of the State and Society. Journal of Russian Social Studies, 5(2), 45-60. 2019
5. Petrova, E.. Russian Family Law Legislation: Revolution, Counter-Revolution, Evolution. Russian Law Journal, 5(3), 23-39. 2017
6. Smart, C. The Ties That Bind: Law, Marriage and the Reproduction of Patriarchal Relations. London: Routledge & Kegan Paul. 2009
7. Tönnies, F. Gemeinschaft und Gesellschaft. Leipzig: Fues's Verlag. 2007